

УДК 124.4:821.161

ББК 87.3 (4. Укр.)

СУСПІЛЬНИЙ ІДЕАЛ МИХАЙЛА ПАВЛИКА**С.М. Возняк**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380(342)59-60-15; e-mail: kf@pu.if.ua*

Розкриваючи сутність суспільного ідеалу М. Павлика, автор виділяє орієнтацію мислителя на пріоритетність громадівства як форми вільних асоціацій людей і самоуправління. Висвітлюються джерела громадівства, його засади. Зроблено висновок, що ідея “громадівського соціалізму” М. Павлика, як і інших українських мислителів 70-80-х рр. ХХ ст., була альтернативою марксистського “державного соціалізму”.

***Ключові слова:** ідеал, громада, громадівство, “громадівський соціалізм”.*

Успішна соціальна перебудова великою мірою зумовлюється цілеспрямованістю процесу, чітким баченням образу майбутнього, виваженою орієнтацією на нього. Власне йдеться про вибір ідеалу – “уявлення про найвищу досконалість, котра як взірець, норма і мета визначає спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи” [1, 231].

У пошуку суспільних ідеалів перебуває сьогодення Україна. На різних рівнях, у різноманітних суспільно-політичних структурах ведуться дискусії про шляхи реформування економіки, форми політичного устрою, зокрема самоврядування, тощо. На нашу думку, у вирішенні цих питань слід орієнтуватися не тільки на європейський досвід, але й власний, український, відображений, зокрема, у соціально-філософській думці. На увагу в даному питанні заслуговує творча спадщина М. Павлика.

Михайло Павлик (1853-1915) – письменник, публіцист, громадський діяч, соратник і однодумець І. Франка. Все своє життя присвятив служінню своєму народові, його боротьбі за соціальне і національне визволення. Як й інших українських мислителів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (М. Драгоманова, С. Подолинського, І. Франка, Лесі Українки та ін.), М. Павлика хвилювала доля України. Він, як і його одnodумці, шукав відповіді на питання, яким має бути її майбутнє, на які взірці, ідеали вона повинна орієнтуватись. В ідеалах мислитель вбачав запоруку несхибного шляху в житті. “...В кого нема за душею ніяких суспільних ідеалів, ніяких справедливо суспільних основ... – писав він, – у того язик мусить у справах суспільно-просвітних вічно крутитись мов млинок на вітрі, а на ділі такий завше скорше сам піде за всякими кривдителями та затемнителями, проти котрих ціле життя воював, наприклад, Шевченко” [2, 322].

Де, у яких суспільних ідеях М. Павлик та інші тогочасні українські діячі намагалися віднайти досконалий образ майбутньої України? Життя і творчість мислителя припадають на часи, коли в Європі йшов інтенсивний пошук шляхів усунення соціальної несправедливості, яку приніс капіталізм, суперечностей між працюючими і працедавцями. Найбільш поширеною доктриною розв'язання цих проблем була соціалістична: спершу соціал-утопічна, ліберально-демократична, а відтак марксистська, соціал-демократична. На соціалізм орієнтувалися представники соціально-політичної думки багатьох країн і народів, у тому числі й українські. Як відзначав один з дослідників українського національно-визвольного руху І. Витанович, українські діячі “в соціалізмі сподівалися знайти здійснення своїх ідеалів – демократії, свободи, соціальної справедливості, однозгідної розв'язки соціального і національного питань” [3, 11]. Ці сподівання зумовили зацікавленість М. Павлика соціалістичною ідеєю, зрештою й участь у соціалістичному русі.

У ХІХ ст. Європа жила під враженням Французької буржуазної революції 1789 р., яка на своєму прапорі проголосила триєдиний ідеал: свобода, рівність, братерство, демократичної революції 1848 р. в Німеччині і Австро-Угорщині, що пробудила народи імперії до національного життя. Остання захопила й Галичину, яка перебувала у складі австро-угорської монархії. Ці події відбилися на суспільно-політичних орієнтаціях населення краю, і, насамперед, її інтелігенції. Ідеалами соціальної і національної свободи захопилися представники різних політичних орієнтацій, у тому числі й ті, кому були близькі ідеали соціалізму – соціальної справедливості, рівності, братерства. До них належав і М. Павлик.

І. Франко в оповіданні “Хома з серцем і Хома без серця” відтворив образ свого побратима і однодумця М. Павлика як людину з “високими ідеалами загального ошасливлення, з невичерпним засобом декламацій про свободу, братерство і гуманність” [4, 10]. Ці ідеали М. Павлик черпав насамперед у творчості Т. Шевченка. Поява віршів поета в Галичині, писав він, була “правдішньою весною”. Під їх впливом галицька молодь “перший раз стала кріпко думати над незавидною народною долею” [5, 217]. Ідейними джерелами гуманістичного світогляду М. Павлика були також передова російська і західноєвропейська література, наукові і публіцистичні праці М. Драгоманова, а також ідеї соціалізму. У той час в Галичині була відома праця діяча німецького робітничого руху Ф. Лассаля “Труд і капітал”, окремі праці німецьких економістів Ф. Ланге та Г. Шеля, польського соціаліста Б. Лимановського, українського вченого і громадсько-політичного діяча С. Подолинського, теоретиків марксизму К. Маркса і Ф. Енгельса, у яких викривалося соціальне поневолення трудящої людини, засуджувались тодішні соціально-політичні порядки, проповідувалась потреба їх заміни справедливим ладом.

Безперечним є певний вплив марксизму на світоглядні і суспільно-політичні орієнтації М. Павлика. Мислитель був знайомий з окремими працями його теоретиків, зокрема з “Капіталом” К. Маркса, “Маніфес-

том Комуністичної партії”. В газеті “Прага”, яку видавали львівські друкарі, він опублікував некролог “Карл Маркс”, у якому високо оцінив Маркса як мислителя і політичного діяча. Однак, марксизм в цілому і його теорію соціалізму М. Павлик сприймав не ортодоксально. Йому імпонувала демократична сторона марксистського вчення, у якому він добачав суму благородних ідеалів, що виражають інтереси трудящої людини – соціальну справедливість, рівність, братерство людей праці і народів.

Принагідно зауважимо, що ставлення М. Павлика до марксистського соціалізму є характерним для українських мислителів другої половини XIX – початку XX ст., що сповідували соціалістичну ідею, М. Драгоманова, С. Подолинського, О. Терлецького, І. Франка, Лесі Українки та ін. Про них можна сказати словами упорядника творів І. Франка про марксизм і соціалізм Б. Кравціва, виданих у 1966 р. в Нью-Йорку, що той, тобто Франко, протиставив марксизмові “концепцію широго гуманного соціалізму” [6, 19]. Це був “соціалізм з людським обличчям”. Українські мислителі, в тому числі й М. Павлик, приймали в соціалізмі лише те, що відповідало інтересам людини, і відкидали все, що їм суперечило. Особливо вони засудили марксистську концепцію “державного соціалізму”, протиставивши їй ідею “громадівського соціалізму”.

Концепція “державного соціалізму” ґрунтувалася на одному з головних постулатів марксизму – диктатурі пролетаріату. Відповідно до цього постулату соціалістична держава, за словами І. Франка, мала би бути “панею” над життям людей, перетворити його в “добре заведений годинник”, а розрекламована марксистами “народна держава” “сталася би величезною народною тюрмою” [7, 341]. Це добре розумів не тільки І. Франко, але й М. Павлик та інші українські громадівці.

Як альтернатива “державного соціалізму” ідея “громадівського соціалізму” спиралася на засади свободи людської одиниці, самоуправління добровільних об’єднань громад – федерації. На нашу думку, ця ідея не була привнесена із зовні, а має власний, саморідний ґрунт. Громадівство як форма суспільного життя коріниться в ментальних особливостях українського народу, його національному характері. Ще в середині XIX ст. один з діячів Кирило-Мефодіївського товариства, історик і етнограф М. Костомаров, який здійснив одну з найфундаментальніших спроб дати “модель” українського народного характеру, відзначав в українців такі ментальні риси, як “особиста воля” і “добровільне товариство людей” – “громада” [8, 320-321]. Українські дослідники XX ст. В. Янів, О. Куличичський, В. Цимбалістий, С. Ярмусь, В. Хромова та інші відзначають історично зумовлену тягу українців до “малого гурту”, їх добровільного союзу [9, 31].

Фундатором “громадівського соціалізму” слід вважати М. Драгоманова. У “Передньому слові” до альманаху “Громада” (1878), який спільно видавали М. Драгоманов, М. Павлик та С. Подолинський, було сказано: “... От дійти до того, щоб спілки людські, великі й малі, склались з ... вільних людей, котрі по волі походились до спільної праці

й допоміжні вільні товариства – то єсть та ціль, до котрої добиваються люди... Ціль та зветься *безначальство: своя воля кожному й вільне громадянство й товариство людей й товариств*” [10, 374]. Основою всіх можливих соціальних порядків, вважав М. Драгоманов, має стати індивід з його волею. Такий порядок утворюється не системою державного управління, а вільними асоціаціями, що їх створюватимуть самі індивіди. Прихильниками громадівського ладу були також С. Подолинський, І. Франко у 70-80-х роках. У цей же період громадянство було одним із соціальних ідеалів М. Павлика.

Можна, на нашу думку, стверджувати, що М. Драгоманов, С. Подолинський, І. Франко, М. Павлик та інші українські мислителі на рубежі 70-80-х років XIX ст. намагалися перенести соціалістичну ідею на український ґрунт, сполучивши її з ідеєю громадянства. Справа в тому, що загалом принципи громадянства співпадають із соціалістичною ідеєю (звісно, європейського кшталту). Громадянство ґрунтується на визнанні верховенства людини та її свободи, рівності, добровільної спілки людей, спільної праці і спільній власності. “... Від того основного принципу громадської спільності, – підкреслював І. Франко, – робітники й зовуть себе *громадівцями* (соціалістами)” [11, 137]. Щодо соціалістичної ідеї, то вона, за І. Франком, “прагне до загальної свободи всіх людей, до їх рівності ... до найтіснішого збратання (федерації) людей з людьми і народів з народами як вільних з вільними і рівних з рівними” [12, 50].

Таке співпадання базових цінностей громадянства і соціалістичної ідеї не могло не позначитися на ставленні окремих українських діячів до соціалізму. В липні 1893 р. у промові на зборах радикального товариства “Народна воля” в Коломиї І. Франко, говорячи про себе і М. Павлика, заявив: “... Ми стали соціалістами. Нас манила спільність людей, громад, країв” [13, 21].

Саме як “спільність людей, громад, країв” М. Павлик уявляв майбутнє суспільство. Про це він відверто заявив на засіданні окружного суду в Коломиї 2 січня 1886 р.: “Будущу людську спільність представляємо як вільний зв'язок – федерацію вільних осіб і товариств” [14, 16]. Причім слід зазначити, що федералізм М. Павлика мав суттєву відмінність від драгоманівського. М. Драгоманов у структурі федеративного союзу не відводив місця нації, за що його критикував І. Франко, відзначивши, що у того в “духовнім арсеналі не було поняття нації” [15, 438]. М. Павлик же у федерації людей і товариств бачив вільний зв'язок “більших моральних людських одиниць - народностей” [14, 16]. Якщо М. Драгоманов недооцінював роль національного чинника, то М. Павлик надавав йому значення підвалини громадівського руху. На згаданому нами суді він заявив: “...Практично стоялисмо й стоїмо на ґрунті української народності” [14, 17]. Це дає підстави для висновку, що громадівський федералізм М. Павлика, рівно як і І. Франка, був значно ширшим від драгоманівського. Принципи життя громад (вільний розвиток,

самоуправління) та відносини між ними (рівноправність) він переносив на нації і національні відносини.

Говорячи про громадівство М. Павлика, слід мати на увазі, що він зазнав еволюції від соціаліста-федераліста до державника-самостійника. Рубежем цієї еволюції є заснування у 1890 році Русько-української радикальної партії.

Громада, в уявленні М. Павлика, – добровільна спілка людей, що ґрунтується на спільності праці і власності, рівності і самоуправлінні. Саме така форма суспільної організації, як вважав він, становитиме за поруку вільного розвитку особистості, її духовного прогресу, розвитку всіх здібностей і нахилів.

Головним принципом життя громад (за М. Павликом) є волевиявлення у всіх сферах життя – економічній, соціально-політичній, культурно-освітній. “Кожна хліборобська або ремісницька громада (то є всі чоловіки, парубки, жінки і дівчата), – писав він у статті “Друкований лист до всіх русинів в Галичині” (1880), – має право по-своєму впорядковувати свої справи... Цілий край повинен складатися з самих таких громад, що тільки добровільно пристають один з одною до спілки в своїх справах” [16, 355]. Управляють краєм вибрані від громади “післанці або урядники”, які “мусять робити тільки то, що їм скажуть їх громади”. Причём члени громади “можуть їх (тобто посланців і урядників – С.В.) скинути в кожній хвилі” [16, 335]. Члени громади мають не тільки право обирати, але й право бути обраними до органів самоврядування: “...Кожна людина в громаді може бути вибрана послом або урядником” [16, 335].

Однією з головних ознак волевиявлення у житті громад є свобода і рівність. Насамперед, – це свобода бути господарем засобів виробництва: “Народ ухвалює: *вся земля – мужикам, вся фабрики і міста – робітникам*” [1, 334]. Далі, свобода вибору сфери діяльності: “Кожна людина в громаді може братися до такого ремесла, якого схоче, перемінити його, коли сама схоче” [16, 329]. І, нарешті, свобода в галузі освіти і навчання має залежати не від урядових інституцій, а “тільки від сумління й розуму самих професорів, котрі повинні в’язатися у цілім краю у вільні спілки (федерації), що мали би збиратися для наради над тим, аби укладати ліпші книжки, придумувати ліпший спосіб до науки та радити тільки, а не розказувати вчити в школах сяк або так” [16, 329]. Щодо рівності, то вона, за М. Павликом, має охоплювати всі сфери життя і діяльності – сім’ю, економічні та політичні стосунки: “... Загалом кожна людина мусить мати рівне право в родині, громаді і краю” [16, 335]. Причём рівноправність стосується людей, незалежно від національної, конфесійної чи станової належності: “Кожна людина кожної віри, народу і стану має право робити на ґрунті або фабриці в тій громаді, в котрій захоче і яка її прийме” [16, 334].

Як бачимо, у цих поглядах М. Павлика на громадівство, поряд з раціональними міркуваннями, є й наївно-утопічні. Це, на нашу думку, можна пояснити тим, що його “Друкований лист” був розрахований на

простих людей, селян і робітників, і автор намагався зробити свої погляди дохідливими до читача. А в цілому, як вірно відзначає В. Костюк, у його політичних поглядах “знаходимо багато того, що сьогодні називаємо громадянським суспільством, до побудови якого прагне Україна” [17, 126]. Ці погляди можуть слугувати сучасному політичному у підходах до розбудови української державності.

Поряд з ідеалами свободи і рівності “громадівський соціалізм” М.Павлика спирався також на ідеал братерства. Мислитель був послідовним гуманістом-інтернаціоналістом. Він дотримувався переконання, що “справа робітних людей кожної віри й кожного народу – одна”, тому “межи нами всіма повинна бути одна вільна спілка і одна рада” [18, 201]. Солідарність “робітних людей” незалежно від національної і релігійної належності, їх братерство М. Павлик розглядає не лише як загальнолюдську цінність, але й як власний ідеал. У листі до М. Драгоманова 3 березня 1886 року він признався: “Мій ідеал – товаристськість, братство” [19, 67].

М. Павлик торкнувся і такого пекучого питання тих часів, як становище жінки в суспільстві. Він одним з перших поставив питання про соціальну рівність жінки, її економічну незалежність в сім’ї, любов, вільну від насильства, майнової залежності. Жінка – рівноправний член громади, вільна у виборі свого способу життя. “Наш ідеал жінки – заявляв він від імені радикальної партії – жінка людина: жінка самостійного удержання, жінка – товаришка мужчини, добра й образована мати, жінка праці і науки” [20, 117]. Мислитель розглядав “жіноче питання” як складову питання соціально-політичного.

Соціалістично-громадівські уподобання М. Павлика не заслоняли перед ним національних проблем життя народу. Йому боліло багатовікове поневолення українського народу чужоземними державами, розчлентування українських земель. Його національний ідеал – незалежна соборна Україна. На вечорі пам’яті М. Шашкевича, проведеному у Львові 24 червня 1876, року молодий М. Павлик наголосив на тому, що “етнографічна праця”, тобто діяльність, спрямована на пізнання життя народу, “покаже нам, що Галичина та Україна - одно”. Звертаючись до присутніх, він пророче заявив: “... Маючи за собою весь малоросійський народ, виборемо єму разом з ним таке місце в світі, яке колись мусить вибороти совість і думка усім темним робучим масам не лише в Європі, але й на цілій землі” [21, 321-322]. Зауважимо, що це було сказано в період захоплення М. Павликом соціалістичною ідеєю.

За переконанням М. Павлика, національна незалежність сама по собі не приходить, її потрібно здобувати у боротьбі. Посилаючись на історичний досвід, він писав: “Всю нашу націю повинен би пхнути до боротьби просто звірячий інстинкт – інстинкт самозбереження, котрий метав же колись маси нашої нації на татар, турків, поляків, москалів – та й доказував чудес. Добути або дома не бути – оці мужні слова ... запорозьких козаків ... повинні стати відтепер одиноким політичним окликом України” [22, 8-9].

М. Павлик передбачав, що незалежність поневолених народів Слов'янщини, в тому числі й українського, нерозривно зв'язана з крахом великих імперій. У вже згадуваному нами виступі в коломийському суді 2 січня 1886 р. він заявив: "... Вільна Україна, як і вільна південно-західна Слов'янщина, повстати буде мусіла на руїні Австрії, так і на руїні деспотичної Росії" [14, 347]. Викликає подив далекоглядність мислителя, глибоке розуміння ним історичних процесів, діалектики світового розвитку.

Суспільний ідеал М. Павлика – єдність ціннісних пріоритетів народу – вільний розвиток особистості, рівність і самоврядування, братерство людей і народів, національна самостійність. Дані цінності й сьогодні залишаються ключовими в розбудові української державності, національного і духовного відродження.

Література

1. Ідеал //Філософський енциклопедичний словник. –К., 2002. – С.231.
2. Павлик М. Поминки Шевченка у Кракові / М.Павлик // Твори. –К., 1985. – С.314-322.
3. Витанович І. Соціально-економічні ідеї у змаганнях галицьких українців на переломі XIX-XX вв./ І.Витанович – Мюнхен, 1970. -246 с.
4. Франко І. Хома з серцем і Хома без серця / І.Франко // Зібр. творів: У 50-ти т. – К., 1979. – Т.22. – С.7-29.
5. Павлик М. Про русько-українські народні читальні / М.Павлик // Твори. –К., 1985. – С.159-283.
6. Кравців Б. Суспільно-політичні погляди Івана Франка і радянське франкознавство / Б.Кравців // Іван Франко про соціалізм і марксизм. – Нью-Йорк. – 1966. – С.3-28.
7. Франко І. Що таке поступ? / І.Франко // Зібр. творів: У 50-ти т. – К., 1986. – Т.45. – С.300-348.
8. Історія філософії України. – Хрестоматія. – К., 1993. – 559 с.
9. Українська душа. –К., 1992.
10. Історія української філософії. – Хрестоматія. – К., 1993. – 559 с.
11. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості // Зібр. творів: У 50-ти т. – К., 1986. – Т.45. – С.76-139.
12. Франко І. (Що таке соціалізм). – Там само. – С.44-55.
13. Возняк М. З життя і творчості Івана Франка / М.Возняк. – К., 1955. - 304 с.
14. Павлик М. Оборона М. Павлика перед окружним коломийським судом 2 січня 1886 р. / М. Павлик // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. – Чернівці, 1912. – Т.V. – С.7-16.
15. Франко І. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова //Зібр. творів: У 50-ти т. – К., 1986. – Т.45. – С.423-438.
16. Павлик М. Друкований лист до всіх русинів в Галичині // Пропавший чоловік. Оповідання, повісті, публіцистика. – Львів, 1983. – С.322-335.

17. Костюк В. Михайло Павлик: не останні штрихи до портрета. – Косів, 2003. – 186 с.
18. Павлик М. Письмо до робітничих людей що на Львівському вічу з дня 29 червня 1883 // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. – Чернівці, 1911. – Т.IV. – С.201-202.
19. М. Павлик до М. Драгоманова (3 березня 1886 р.) // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. – Чернівці, 1912. – Т.V. – С.67-69.
20. Цит.: Денисюк І. Михайло Павлик. – К., 1960. – 168 с.
21. Павлик М. Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині // Пропаший чоловік. Оповідання, повісті, публіцистика. – Львів, 1983.– С.295-322.
22. Павлик М. Передмова до брошури М. Драгоманова “Пропаший час. Українці під московським царством (1654-1876)”. – Львів, 1909. – С.8-9.

*Стаття поступила в редакційну колегію 03.12.2009 р.
Рекомендовано до друку докт. філос. наук, професором Скальською Д.М.*

THE SOCIAL IDEALS OF MYHAJLO PAVLYK

S. M. Voznjak

*PreCarpathian National University named after Vasyl Stefaniuk,
Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57
tel. +380(342)59-60-15; e-mail: kf@pu.if.ua*

Revealing the essence of the social ideal of M. Pavlyk, the author highlights orientation thinker priority communalism, as a from of free associations of people and government. Highlights sources of communalism, its principles. It was concluded that the ideal of “hromada’s socialism” M. Pavlyk, as well as other thinker 70-80-years XX-th century was an alternative to the Marxist “state socialism”.

Key words: *ideal community, communalism, “hromada’s socialism”.*